

Dr. Lajtár István

A fiatalok igazságszolgáltatásának, büntetés-végrehajtásának egyes időszerű kérdései

a jogszabályi változások és a jogalkalmazási tapasztalatok tükrében

2003. július 1. napjával új időszámítás kezdődött a hazai igazságszolgáltatás történetében. Hatályba lépett az új Büntetőeljárás Kódex, valamint annak számos végrehajtási rendelete, megkezdték működésüket az ítéletábrák és mellettük a fellebbviteli főügyészségek, átalakult és új alapokra helyeződött a pártfogó felügyelői szervezet, az ügyészségi reform keretében tovább folytatódott az ügyészség szervezeti átalakítása.

A 2003-ban megkezdett igazságszolgáltatási reform 2004-ben is folytatódott. 2005. január 1. napjától felállt két további ítéletábra, illetve fellebbviteli főügyészség, a Be.-t módosító 2003. évi II. törvény alapján 2005. január 1-jétől jelentősen bővült a megyei bíróságok hatásköre. Ezzel egyidejűleg – a Be. 135. §-a (1)–(2) bekezdésének hatálybalépése folytán – fő szabályként a fiatalok után a felnőtt korúak esetében is megszűnt annak a lehetősége, hogy az előzetes tartóztatást rendőrségi fogdában lehessen végrehajtani.

2005. év január 1. napján lépett hatályba a Be.-t módosító 2004. évi CXXXII. törvény is, amely a büntetőeljárás törvényt a 64/A. §-sal egészítette ki. Ezen rendelkezés kimondja, hogy a büntetőeljárást soron kívül kell lefolytatni a kiskorú sérelmére elkövetett élet, testi épség, egészség elleni, házasság, család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény miatt, valamint azon további személy elleni erőszakos bűncselekmény miatt, amikor a kiskorú sértett érdeke az eljárás mielőbbi befejezését indokolja. Ezzel párhuzamosan a bírósági ügyviteli szabályzatot módosító 41/2004. (XII. 21.) IM rendelet 4. §-a kiemeli, hogy a jogszabályi rendelkezés alapján soron kívüli ügyintézés a bírósági eljárás egész tartamára irányadó, ennek kapcsán minden intézkedést haladéktalanul kell megtenni. A bíróság elnöke hivatalból soron kívüli eljárást rendelhet el akkor, ha az ügy a gyermek jogait, fontos érdekeit (például a gyermek jogállása, elhelyezése, kapcsolattartás, apaság megállapítása) érinti.

A fenti jogszabályi változások azért is bírnak kiemelkedő jelentőséggel, mert a fiatalok ügyeiben az egész büntetőeljárás időtartamára vetítve az időszerűséget 2004-ben sem sikerült javítani, a nyomozás elrendelésétől a jogerős érdemi bírósági határozat meghozataláig ezen ügyek 26,7%-ában az elmúlt évben is több

mint két év telt el, a három éven túl befejezett ügyek aránya pedig meghaladta a 12%-ot.

Az igazságszolgáltatás a „legnagyobb bünt” azzal követi el, ha az elkövetett bűncselekményre csak évekkel később ad választ. Ilyenkor a kiszabott büntetés, az alkalmazott intézkedés soha nem lehet megfelelő válasz az elkövetett cselekményre, értelmét, hatékonyságát veszti. Éppen ezért a hatóságoknak mindent meg kell tenniük a helyzet javítása érdekében. Különösen sajnálatos és egyben elfogadhatatlan, ha az eljárás úgy húzódik el indokolatlanul, hogy a fiatalokú közben előzetes letartóztatásban van.

Meg kell azonban állapítani, hogy az eljárások elhúzódása nem az ügyészek hibájából, nem ügyészi szakban történik. Úgy gondolom, jelzés értékű, hogy 2004-ben a gyermek- és ifjúságvédelmi ügyészek valamennyi vádemelési javaslattal érkezett ügyet 60 napon belül dolgozták fel, ezen ügyek 82%-ában 30 napnál rövidebb időt vett igénybe az ügyintézés. Az időszerűség szempontjából a nyomozás, de különösen a bírói szak tekinthető kritikusnak. Az időszerűség szem előtt tartása, az eljárási határidők betartása, a kitűzési és írásba foglalási fegyelem megtartása olyan követelmények, amelyeket nem lehet a bírói függetlenségre hivatkozva felülírni, a kettőnek ugyanis – amint arra az Alkotmánybíróság már többször rámutatott – semmi köze nincs egymáshoz.

A Be. módosult az Alkotmánybíróság 20/2005. (V. 26.) AB határozata nyomán is. Az Alkotmánybíróság ugyanis megállapította, hogy alkotmányellenes a Be. 360. §-ának (1) bekezdésében rögzített, a másodfokú eljárásban szereplő tanácsülésre vonatkozó szabályozás, ezért azt a határozat kihirdetésének napjával megsemmisítette. Az AB határozatban nevesített büntetőügyek között fiatalkoriak ügye nem volt. Az Alkotmánybíróság megállapította továbbá, hogy az Országgyűlés alkotmányellenes mulasztást követett el, amikor nem szabályozta a jogbiztonság és a tisztességes eljárás követelményének megfelelően azon esetek körét, amikor a másodfokú bírósági eljárásban a fellebbezés elintézésének tanácsülésen van helye. Ezért felhívta az Országgyűlést, hogy jogalkotói feladatának 2005. október 31. napjáig tegyen eleget. A jogalkotó ezen kötelezettségének az Alkotmánybíróság által megadott határidőig nem tudott eleget tenni, a vonatkozó szabályozás ugyanis a Be. Novellában került elhelyezésre, ami a tervek szerint csak 2006. július 1-jén lépne hatályba.

Az elmúlt évben a Btk. is fennakadt az Alkotmánybíróság szűrőjén. Az Alkotmánybíróság 54/2004. (XII. 13.) AB határozatával alkotmányellenesnek találta a Btk. 282-283. §-ai szerinti, a kábítószerrel való visszaélést büntetni rendelő törvényi tényállások több elemét, melyeket a kihirdetés napjával megsemmisített. Ezen túl megsemmisítette 2005. május 31-i hatállyal a Btk. 286/A. §-ának (2) bekezdésében foglalt, a kábítószer fogalmát értelmező rendelkezést, mivel nem tartotta a jogbiztonsággal összeegyeztethetőnek, hogy a New York-i Egységes Kábítószer Egyezmény, illetve a Pszichotrop Egyezmény I-IV. listájának eredeti hatályos szövegét az Országgyűlés törvényben nem hirdette ki.

A hivatkozott nemzetközi egyezmények kihirdetésére, továbbá az új értelmező rendelkezés megalkotására a 2005. évi XXX. törvénnyel sor került. Az Alkotmánybíróság által jelzett további hiányosságok – így például a kiskorúak fokozott védelmét garantáló rendelkezések – pótlására az Igazságügyi Minisztérium ez év júliusában elkészítette a Btk.-t módosító törvény tervezetét, amely 2005. november 15. napján lépett volna hatályba. A tervezet nem egyetlen bűncselekményként, nem egyetlen elnevezéssel határozta volna meg a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekményeket, hanem négy önálló bűncselekményt tartalmazott úgy, hogy minden eddigi elkövetési alternatíva önálló elnevezést kapott.

A tervezetre – mások mellett – a Legfőbb Ügyészség is több észrevételt tett. Így például nem értett egyet az eddig kizárólag terjesztő típusúként szabályozott „kínálás, átadás” elkövetési magatartásnak a fogyasztói elkövetési magatartások közé illesztésével. Nem tartotta helyesnek a Magyar Honvédség és a Rendvédelmi Szervek létesítményeinek a védett intézmények köréből történő kihagyását. A büntethetőséget megszüntető okok rendszerét túlzottan bonyolultnak ítélte, ami nem oszlatja el az Alkotmánybíróság által megfogalmazott összes aggályt. Ezért a tervezet ezen részének teljes átdolgozását javasolta.

2005. szeptember 1. napján lépett hatályba a Büntető Törvénykönyv és más törvények módosításáról szóló 2005. évi XCI. törvény, amely egyebek mellett a Btk. 195. §-át is érintette. A módosítás folytán a Btk. 195. §-a új (4)–(5) bekezdésekkel egészült ki. A módosítás indoka az volt, hogy a jogalkalmazói gyakorlat gyakorta szembesült olyan esetekkel, amikor az elvált szülő a gyermek és a másik szülő kapcsolattartását bírósági vagy hatósági határozat és végrehajtási bírság kiszabása ellenére ellehetetlenítette. A végrehajtás során a szankciók alkalmazása nem jelentett kellő visszatartó erőt. Figyelemmel arra, hogy a kapcsolattartás megakadályozása a gyermek egész további életére, egészségére, erkölcsi fejlődésére is káros hatással lehet, ezért szükségessé vált az ilyen cselekmény büntetőjogi fenyegetettségének megteremtése. Hasonló módon a jogalkalmazói gyakorlat egységes abban, hogy a tényállás első elkövetési alakzatának nem lehet alanya az a személy, akinek szülői felügyeleti jogát határozattal megvonták. Számtalan esetben előfordult azonban, hogy a szülői felügyeleti jogától megfosztott személy továbbra is egy lakásban él a kiskorúval, és folytatja a kiskorú fejlődésére káros magatartását. A törvény által beiktatott új értelmező rendelkezés szerint az ilyen nagykorú személyt is a kiskorú gondozására, nevelésére vagy felügyeletére köteles személynek kell tekinteni, ha magatartása a kiskorú fejlődésére közvetlen kihatással van.

Jogalkotói döntés született a bírósági fórumrendszer felülvizsgálata, a kétfokú rendes perorvoslat és a harmadfokú bírósági eljárás, a távoltartás és a mediáció büntetőeljárásban történő bevezetése tárgyában. Mindezek alapján elkészült a Be.-t módosító Novella tervezete, ami 2006. július 1. napjával lépne hatályba. A Novella első tervezetének egy olyan rendelkezése is volt, ami a fiatalkorúak igazságszolgáltatása vonatkozásában – meggyőződésem szerint – igen nehezen kezelhető helyzetet eredményezett volna. A tervezet hatályon kívül kívánta helyezni a

Be. 448. §-ának (1) bekezdését, megszüntetve ezáltal a fiatalkorúak ügyeiben a székhelyi bíróság kizárólagos illetékességét.

A fentiek szerinti módosítást a jogalkotó – annak tényleges szakmai indokát nem adva – az említett bíróságok leterheltségével összefüggő munkaszervezési szempontokkal, a fiatalkorúakra vonatkozó anyagi jogi rendelkezéseknek „a büntetőjogász társadalom köztudatába beépülésével”, továbbá a vonatkozó nemzetközi konvenció kifejezett eltérő elvárásának hiányával törekedett magyarázni.

A tervezett szabályozás – melynek eredményeként valamennyi helyi bíróság ítélezett volna fiatalkorúak ügyében – praktikus megfontolásból szembe kívánt menni a gyermeki jogi konvencióval, a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról szóló országgyűlési határozattal, a szakmai szempontokkal és részben a nemzetközi gyakorlattal is.

A tervezet szerinti illetékességi szabályok esetén a fiatalkorúakkal szembeni büntetőeljárás terén az egységes szemléletű jogalkalmazás követelményének biztosítása szinte reménytelennek tűnt volna. A fiatalkorúakra irányadó speciális anyagi jogi és eljárási jogi szabályokat, illetve az ítélezési gyakorlatot a felnőtt korú terheltek ügyében eljáró bíróságok eddig nem követték és alakították, ezért azokat „menet közben” kellett volna elsajátítaniuk olyan kijelölt ügyészek közreműködése mellett, akik hasonló módon nem végeztek korábban ilyen szakterületi munkát. A jogalkotó azonban – engedve a szakmai érveknek – úgy tűnik, elállt ezen kodifikációs elképzelésétől.

Az elmúlt évben is folytatódtak az új Btk. kodifikációs munkálatai, elkészült az új büntetés-végrehajtási törvény tervezete, melynek hatálybalépésére azonban vélhetően még hosszabb ideig várni kell. Ez azért is sajnálatos, mert a tervezet a fiatalkorúakkal szemben kiszabott szabadságvesztés büntetés végrehajtása vonatkozásában tovább erősítené a fiatalkorúak védelmét, ami egyúttal jól szolgálná a fiatalkorúak igazságszolgáltatásának további fejlődését is. A jogbiztonságból és a jogállamiságból eredő garanciális követelményeknek is eleget téve az eddig a javítóintézetek rendtartásáról szóló 30/1997. (X. 11.) NM rendeletben szabályozott és a javítóintézeti nevelés hatálya alatt álló fiatalkorú jogait és kötelességeit, valamint a végrehajtás rendjére, a jutalmazás, fegyelmezés eszközére, illetőleg az intézet elhagyására vonatkozó érdemi rendelkezéseket helyeselhetően törvényi szintre emelné. A tervezet a fiatalkorúakkal szemben kiszabott szabadságvesztés büntetés-végrehajtása vonatkozásában tovább erősítené a fiatalkorúak védelmét, ami egyúttal jól szolgálná a fiatalkorúak igazságszolgáltatásának további fejlődését is.

A gyermekkorúak és fiatalkorúak bűnözésének állandó vizsgálatára, a változások megállapítására, bűnözésük mélyebb elemzésére állandó az igény, mivel az elkövetésre vezető okokat megismerve a bűnelkövetés megelőzését szolgáló intézkedések kidolgozására szélesebb információs alap áll rendelkezésre. A bűnözés általános visszaszorítására irányuló törekvések egyik legfontosabb eleme a gyermekkorúak és fiatalkorúak bűnözésének csökkentése.

Ötéves időszakot áttekintve a fiatalkorú bűnelkövetőknek az összes ismertté vált bűnelkövetőhöz mért aránya 9–12% között változott, a fiatalkorú lakónépesség 2-2,5%-a vált bűnelkövetővé. Az elmúlt évben a bűnelkövetők 9,5%-a volt fiatalkorú (12325 fő), ez a szám az előző évhez képest 17,7%-os emelkedést mutat. A nem büntethető gyermekkorú elkövetők száma ezzel párhuzamosan egy év alatt 11,6%-kal emelkedett (3963 fő). Egyes megyékben a kiskorú elkövetők számában mutatkozó növekedés az országos átlag kétszeresét is meghaladta (például Nógrád, Győr-Moson-Sopron megye). Előfordultak azonban ettől eltérő irányú változások is. Így például Zala megyében az ismertté vált fiatalkorú bűnelkövetők száma 27%-kal. Bács-Kiskun megyében pedig a gyermekkorú elkövetők száma 17%-kal mérséklődött. Az elkövetők és a bűncselekmények területi megoszlása érdemben az elmúlt évben sem változott. A kiskorúak bűnözésének intenzitása továbbra is a fővárosban, Borsod-Abaúj-Zemplén, Pest és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a legerősebb.

A kiskori deviancia számszerű adatainak értékelése kapcsán nem szabad szem elől téveszteni a látenciát, továbbá azt a körülményt sem, hogy nem mindegy, hol húzódik a gyermekkor felső és a fiatalkor alsó határa. Ez a kérdés a jogirodalomban gyakorta fel szokott merülni, bár ez idő szerint nincs napirenden a hatályos szabályok felülvizsgálata, és ismereteim szerint az új Btk. folyamatban lévő kodifikációja sem tervez e körben változást. A kérdés megítélése egyéb iránt az Európai Unióban is igen változó képet mutat. A büntethetőségi korhatár például – egy közelmúltban elkészült OKRI tanulmány szerint – Ausztriában, Németországban, Olaszországban 14; Dániában, Finnországban 15; Görögországban, Hollandiában, Írországban 12. év. Szélsőséges példa Luxemburg, ahol 18. továbbá Anglia és Wales, ahol 10 év (szabadságvesztés büntetés itt 15 éves kortól szabható ki).

A fiatalkorú bűnelkövetők legnagyobb arányban az általános iskolai tanulók köréből kerülnek ki (24,8%). További 22,5%-uk foglalkozás nélküli, 23,8%-uk középiskolai tanuló, 19,3%-uk szakmunkás és szakiskolai tanuló. A családi környezet vonatkozásában a legjellemzőbb, hogy a fiatalkorúak több mint felét mindkét szülő együtt neveli, és csak mintegy 12%-uk van nevelőotthonban, intézetben elhelyezve. A bűnelkövetésben közrejátszó – a fiatalkorú bűnelkövető szemlélyével összefüggő oksági tényezők körében – a leggyakoribb (mintegy 50%-ban) az anyagi haszonszerzés. Jelentősen közrehat továbbá a rossz baráti környezet, a családi probléma, a bűnöző családi környezet hatása, a kalandvágy, az agresszivitás is.

Az ifjúkori bűnelkövetők devianciájának jellemzői évek óta nem mutatnak jelentős változást. 2004-ben a fiatalkorúak és a gyermekkorúak által elkövetett bűncselekmények száma lényegében az előző évnek megfelelően alakult (2003: 21484, illetve 7325; 2004: 20994, illetve 7384). A kiskorúak bűnözésének struktúráját illetően továbbra is a vagyoni elleni bűncselekmények dominanciája jellemző, e téren nincs szignifikáns eltérés a felnőtt és fiatalkorú bűnözés összetétele között.

A vagyon elleni bűncselekmények között változatlanul jelentős a társas és üzletszerű elkövetés, amikor a fiatalok és fiatal felnőttek közösen nagyobb számú bűncselekményt követnek el. A kiskorúak általi rablások száma az előző években elért magas szinten stabilizálódott. Ezeket gyakorta gyermekkorúak, idős emberek, valamint ittas állapotban lévő sértettek sérelmére követték el, nemegyszer jelentéktelen értékre, csoportos formában.

A kiskorúak bűnözésében a korábbi években tapasztalt kedvezőtlen jelenségek továbbra is megfigyelhetők. A személy elleni bűncselekmények körében csökkent ugyan az emberölést elkövető fiatalok száma (2003: 23; 2004: 12), azonban az élet elleni és a többi erőszakos cselekményeket többször a nagyfokú agresszivitás, a kegyetlen végrehajtási mód, a durvaság, a motiváció hiánya jellemzi. Az elmúlt évben is sor került vádemelésre eredetileg betöréses lopásnak induló, majd a helyszínen brutális módon, különös kegyetlenséggel és nyereségvágyból elkövetett emberölésbe átforduló bűncselekmény miatt.

Sajnálatos módon 2004. évben tovább növekedett a kábítószerrel visszaélés miatt indított büntetőeljárások száma. Fiatalok részvételével 2004-ben 1032 kábítószerrel visszaélést követtek el, ami az előző évi szám (423) több mint két és félszeresét jelenti. Mindez azt a korábbi feltevést látszik igazolni, mely szerint a 2003. év e téren ismertté vált kedvező adatai a jogszabályi változásokból következtek, és nem a kábítószerrel visszaélés terén mutatkozó tényleges pozitív elmozdulást tükrözték. Az ismertté vált kábítószerrel visszaéléseket – az elmúlt évekhez hasonlóan – továbbra is az jellemezte, hogy a fiatalok ezekben az ügyekben általában a kábítószer megszerző fogyasztók voltak, s felnőtt korú vádlott-társuk vagy társaik kereskedtek a kábítószerrel. A fiatalok azonban egyre gyakrabban már nem csak fogyasztói, de terjesztői is a drogoknak. Sajnálatos módon előfordultak a gyermekkor alig meghaladó életkorban lévők között már kábítószerfüggők is.

A fiatalok a felnőttek tudását sok esetben messze meghaladó számítástechnikai ismereteiket egyre többször arra használják fel, hogy számítógép segítségével bűncselekményeket kövessenek el.

Mindezek alapján a fiatalok bűnözésének intenzitását összességében jelentősnek kell értékelni, hangsúlyozva azonban, hogy mindezekből nem szabad szélsőséges következtetéseket levonni, még akkor sem, ha a média egy-egy konkrét esetben hajlamos is ezt sugallni. Reális helyzetértékelés szükséges, melynek alapján a bűnmegelőzés és a bűnüldözés terén egyaránt keresni kell a helyzet javításának eszközeit és módjait. Ez pedig egyre komolyabb kihívást jelent a jogalkalmazók számára, hiszen a bűnözésnek igen nagy morális és anyagi ára van.

A kiskorúak nem csak elkövetői, de gyakran sértettjei is a bűncselekményeknek. Az elmúlt évben tovább nőtt azon gyermek- és fiatalok száma, akik sérelmére bűncselekményt követtek el. 2004-ben a fiatalok sértettek száma 1784-gyel haladta meg az előző évi értéket, a gyermekkorú sértettek száma pedig két és félszeresére emelkedett (2003: 3821; 2004: 8394). A gyermekkorú sértettek szá-

mának jelentős növekedését a tiltott pornográf felvétellel visszaélés bűncselekmények sértettjeinek nagy száma okozta (a fővárosban 1479, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 2049 ilyen sértett volt).

A hatóságok tudomására jutott kiskorú veszélyeztetése büntetettének száma csaknem 50%-kal haladta meg az előző évi mértéket (2003: 1316; 2004: 1973). Ezen büntetőeljárások magas száma az ilyen jellegű elkövetési magatartások hatékonyabb feltárásával és jelzésével is összefüggésbe hozható. Az elkövetési magatartások közül továbbra is a kiskorúak, illetve a házastársak kiskorúak jelenlétében történő durva bántalmazása, a gondozási kötelezettség súlyos elhanyagolása jellemző. Növekvő azon büntetőeljárások száma is, amelyek a tankötelezettség teljesítésének elmulasztása miatt indultak.

Több esetben előfordult, hogy az elrendelt nyomozás ellenére nem valósult meg kiskorú veszélyeztetése (hanem más bűncselekmény, például testi sértés), illetve nem volt bizonyítható e bűncselekmény elkövetése. A válófélben lévő, illetve megromlott kapcsolatban élő szülők a gyermekelhelyezés, illetve a válóper eszközeül is gyakran élnek feljelentéssel házastársuk ellen kiskorú veszélyeztetése miatt. Ilyenkor gyakran került sor a nyomozásnak bűncselekmény vagy bizonyíték hiányában történő megszüntetésére.

Amint az köztudott, a fiatalkorúval szemben alkalmazott büntetés vagy intézkedés célja elsősorban a fiatalkorú helyes irányba történő fejlődésének előmozdítása. A tapasztalatok szerint a gyakorlatban általában megfelelően hatályosulnak a fiatalkorúakkal szembeni sajátos büntetés kiszabási szempontok. A jogerős bírósági határozattal befejezett ügyek száma a fiatalkorú terhelteknél az elmúlt évben 4875 volt.

A bíróságok a fiatalkorú vádlottak 56,9%-át próbára bocsátották, 5,77%-ával szemben pénzfőbüntetést szabtak ki. A szabadságelvonással járó szankciók közül 27%-kal csökkent a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt fiatalkorúak száma (2003: 525; 2004: 383 fő), ami összhangban áll azzal az alapelvvel, mely szerint az intézkedés megelőzi a büntetést, és végrehajtandó szabadságvesztés büntetés fiatalkorúval szemben csak végső eszközként alkalmazható.

Sajnálatos azonban, hogy a javítóintézeti nevelés alkalmazásának csökkenő tendenciáját az elmúlt évben sem sikerült megállítani (2003: 238; 2004: 201), ami szoros összefüggésben van az eljárások elhúzódásával. Az arra alkalmas ügyekben és személyekkel szemben ugyanis gyakorta azért nincs lehetőség a vélt célzatú intézkedés alkalmazására, mert az eljárás elhúzódása folytán a vádlott életkora azt már nem teszi lehetővé. Az eljárások elhúzódása nem eredményezheti a javítóintézeti nevelés alkalmazásának további visszaesését, ez valamennyi büntető jogalkalmazó közös felelőssége.

A személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések indítványozásánál az eljáró hatóságok az általános törvényi okok mellett rendszerint helyesen értelmezik és alkalmazzák a fiatalkorúakra előírt külön törvényi feltételeket. Részben ennek eredményeként évek óta csökken az őrizetbe vett, illetve előzetes letartóztá-

tásba helyezett fiatalkorúak száma. Ez a szám az előzetesen letartóztatottak esetén 2004-ben több mint 20%-os csökkenést mutatott (421-ről 333-ra változott).

Alapvető jelentőséggel bír a Be. azon rendelkezése, amely kimondja a fiatalkorúval szembeni előzetes letartóztatás 2 éves abszolút felső határát. Ennél hosszabb ideig ugyanis nem lehet kitenni a fiatalkorút annak, hogy bizonytalan legyen a sorsát illetően.

Egy évtized telt el azóta, hogy a büntető jogszabályok módosításáról szóló 1995. évi XLI. törvény a New York-i Egyezmény és a hazai jogrendszer összhangjának megteremtése érdekében korszerűsítette a javítóintézeti nevelés feltételeit, lehetővé tette a fiatalkorúak előzetes letartóztatásának javítóintézetben történő végrehajtását.

A jogszabályi változásokkal párhuzamosan megtörtént a javítóintézetek átépítése, az elhelyezési, oktatási, nevelési körülmények korszerűsítése, melynek eredményeként a működő javítóintézetek az európai normáknak megfelelővé váltak. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy ne lenne még mit tenni ezen a téren, a továbblépés ütemezését azonban – hasonlóan a büntetés-végrehajtási intézetekhez – a rendelkezésre álló pénzügyi keretek is befolyásolják.

Az új Be. jelentősen növelte a javítóintézetek szerepét és jelentőségét a fiatalkorúak előzetes letartóztatásának végrehajtása terén. A nemzetközi elvárásokra figyelemmel már több mint két esztendeje fő szabályként nem kerülhet sor a fiatalkorú terhelttel szembeni kényszerintézkedés rendőrségi fogdán történő végrehajtására, a végrehajtás helye a büntetés-végrehajtási intézetre és a javítóintézetre korlátozódott. A változás különösen a fiatalkorúak nevelése szempontjából meghatározó jelentőségű. Az előzetes letartóztatásnak, mint biztonsági intézkedésnek általában nem feladata a nevelés. A javítóintézetben azonban a fiatalkorú befogadásának időpontjától kezdve pedagógiai és pszichológiai módszerekkel kezelik az előzetes letartóztatás összetett problémáit.

Ezért is alapvető fontosságú, hogy az előzetesen letartóztatottak közül minden olyan fiatalkorú esetében a javítóintézet kerüljön a végrehajtási helyként kijelölésre, amikor a terhelt személyisége, szellemi és erkölcsi fejlettsége, az elkövetett cselekmény jellege, tárgyi súlya azt indokolja. De legalább ennyire fontos, hogy csak és kizárólag az ilyen fiatalkorúak kerüljenek a javítóintézetbe.

Az elmúlt évben is több esetben volt arra példa, hogy a Legfőbb Ügyészség intézkedését szükségessé tevő aggály merült fel a fiatalkorúval szemben elrendelt előzetes letartóztatás javítóintézetben történő végrehajtásának indokoltságát illetően. Előfordult, hogy a bűncselekmény tárgyi súlya vagy a fiatalkorú személyisége, előélete tette vitathatóvá a végrehajtási hely kijelölésének helyességét.

Az előzetes letartóztatást általában akkor indokolt javítóintézetben foganatosítani, amennyiben a fiatalkorú első alkalommal áll büntetőeljárás hatálya alatt. Nem indokolt az előzetes fogva tartás javítóintézeti végrehajtása a megyei (fővárosi) bíróság hatáskörébe tartozó bűncselekmények esetén, valamint általában a személy elleni erőszakos bűncselekmények súlyosabban minősülő esetében.

Amennyiben a fiatalkorú már korábban szabadságvesztés büntetést töltött, általában nem indokolt a végrehajtás helyéül a javítóintézetet kijelölni. A gyermekkorhoz közelebb álló fiatalkorú – ha egyáltalán fennáll esetében az előzetes letartóztatás elrendelésének a feltétele – fogva tartását célszerű javítóintézetben fogatosítani.

Jogértelmezési kérdésként merült fel, hogy milyen eljárást szükséges követni akkor, ha az előzetesen letartóztatott fiatalkorú személlyel szemben a bíróság másik ügyben – a Be. 465 §-a alapján – jogerős ítélettel javítóintézeti nevelést rendel, a fenti esetben helye van-e az előzetes letartóztatás megszakításának és a jogerős intézkedés foganatba vételének, hasonló módon ahhoz, amikor az előzetesen letartóztatottat a bíróság más ügyben jogerős szabadságvesztés büntetésre ítéli.

Az előzetes letartóztatás és a javítóintézeti nevelés részletezettek szerinti „találkozásáról” sem a 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet, sem a javítóintézetek rendtartásáról szóló 30/1997. (X. 11.) NM rendelet nem rendelkezik. A javítóintézeti nevelés, mint a fiatalkorúval szemben alkalmazható sajátos büntetőjogi intézkedés a terheltre nézve alapvetően eltérő jogi helyzetet eredményez, mint a szabadságvesztés, a javítóintézeti elhelyezés a fiatalkorú személyi szabadságát csak a pedagógia tevékenység által megkívánt mértékben korlátozza. A fiatalkorú a javítóintézeti nevelés végrehajtása során az intézetből időlegesen több jogcímen is eltávozhat (kimenő, eltávozás, szabadság), melynek lehetőségét az újabb büntetőeljárás sem zárja ki. A fiatalkorú engedély nélküli eltávozása büntetőjogi jogkövetkezménnyel nem járó fegyelmi vétség (NM rendelet 41-42 §). Ezzel szemben az előzetes letartóztatás és a szabadságvesztés fogatosítása alatt a terhelt folyamatosan a hatóság őrizetében van, fogva tartásának körülményei, a végrehajtási szabályok, valamint azok megszegésének következményei is szigorúbbak a javítóintézeti rezsinnél.

A fentiekből is következően amennyiben a bíróság az előzetes letartóztatását töltő fiatalkorú személlyel szemben más ügyben jogerősen javítóintézeti nevelést rendel, nincs jogszabályi lehetőség az előzetes letartóztatás megszakítására és a javítóintézeti nevelés foganatba vételére. A javítóintézeti nevelés végrehajtásának megkezdésére csak akkor kerülhet sor, amikor az előzetes letartóztatás a Be. 136. §-ának (2) bekezdése alapján megszűnt, illetve azt a hatóság megszüntette.

Néhány éve a fiúk letartóztatását végrehajtó javítóintézetek telítettségéből fakadó gondok okoztak problémát. A Budapesti és a Debreceni Javítóintézetben a magas létszám mellett csak korlátozott mértékben volt lehetséges a fiatalkorúak személyre szabott, egyéni és csoportos foglalkoztatása, ami nehezítette a hatékony pedagógiai munkát. Mindez felvetette új férőhelyek létesítésének szükségességét, továbbá az ország dunántúli régiójában az előzetesen letartóztatott fiatalkorúak elhelyezését szolgáló újabb javítóintézet létesítésének szükségességét. A Legfőbb Ügyészség a fenti megoldást támogatta, és annak megvalósítását az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztériumnál is kezdeményezte. A kérdésben érdemi előrelépés a mai napig nem történt.

Az érintett intézetek telítettsége azóta – a létszám csökkenése folytán – normalizálódni látszik. A Budapesti Javítóintézetet például 3 éve az alapító-okiratban engedélyezett 100 fős létszámot meghaladó telítettség jellemezte. Ma az átlagos létszám mindössze 60 fő körül mozog. A dunántúli intézet létrehozásának gondolata azonban – meggyőződésem szerint – mindezek ellenére továbbra sem vesztette aktualitását. Alapvető büntetés-végrehajtási alapelv, hogy a fogvatartottakat lehetőség szerint a lakóhelyhez legközelebbi intézetben kell elhelyezni. Különösen fontos követelmény ez a fiatalkorú letartóztatottak esetében, akiknél a kapcsolattartás meghatározó jelentőséggel bír. A büntetés-végrehajtási szervezet felismerve a fenti elvárás nemzetközi ajánlásokban is megfogalmazott súlyát már évekkel ezelőtt, hozzákezdett a fiatalkorúak regionális büntetés-végrehajtási intézeti programjának megvalósításához.

Így jött létre a hosszú ideig kizárólagosan fiatalkorúak büntetés-végrehajtás intézeti feladatot ellátó tőköli Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézete mellett a kecskeméti, majd a szirmabesenyői Fiatalkorúak Regionális Büntetés-végrehajtási Intézete, sor került a pécsi Fiatalkorúak Regionális Büntetés-végrehajtási Intézete alapkövének letételére is.

Úgy gondolom, a példa adott, álláspontom szerint ezen az úton lenne indokolt haladni a javítóintézeti intézményrendszer továbbfejlesztése kapcsán is.